

http://www.lalibre.be/index.php?view=article&art_id=498026 *La Libre Belgique*,
20.03.2009 [Електронний ресурс] /–Режим доступа:
http://www.lalibre.be/index.php?view=article&art_id=490065
http://www.lalibre.be/index.php?view=article&art_id=490065

МАРТИНІВ О.М.
(Київський нац. ун-т)

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ З КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗВУЧАННЯ ЯК НОСІЇ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

The article deals with the phraseological units in the German language with a component of a phonetic symbol as a bearer of national and cultural information.

Key words: *phraseological units, empiricism, model, ethnic consciousness, native speaker.*

Слух традиційно вважається однією із основних перцепцій в життєдіяльності людини, який дає їй велику кількість інформації про оточуючий світ. Саме такої точки зору притримувались ще давньогрецькі філософи, а згодом ця теорія переросла в широкий напрямок філософської думки XVIII століття та отримала назву емпіризм. Найбільш відомі емпіристи Томас Гоббс, Джон Локк та Джордж Берклі пропагували філософську ідею, зміст якої полягав в тому, що всі знання, які отримує людина є результатом її чуттєвого досвіду. Згодом слухове сприйняття та звук як його об'єкт, які належали до однієї із сфер досліджень емпіристів, стають предметом вивчення інших наукових дисциплін, зокрема, лінгвістики.

Мовні одиниці, які позначають звучання багатопланово аналізуються в прагматичному, психолінгвістичному та функціональному аспектах. Але серед значної кількості праць, присвячених лексичним одиницям, які вербалізують звучання, поза увагою науковців залишаються фразеологізми на позначення звуку та їх роль як носіїв національно-культурної інформації. Останнім часом саме цей аспект фразеології стає предметом досліджень все більшої кількості лінгвістів (О. Селіванової, В. Ужченка, В. Маслової, Д. Добровольського, М. Алефіренка, А. Вежбицької), тому, на нашу думку, саме лінгвокультурний аспект німецької фразеології, який ґрунтується на емпіричному досвіді є на сьогодні найбільш актуальним.

Мета нашої статті – дослідити національно-культурну специфіку фразеологічних одиниць німецької мови з компонентом на позначення звучання та проаналізувати особливості взаємозв'язку мови та культури.

Завдання дослідження полягає у вивченні ролі фразеологізмів як носіїв національно-культурної інформації німецького народу та дослідження особливостей їх виникнення. Об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці німецької мови з компонентом на позначення звучання. Предмет дослідження – національно-культурна специфіка фразеологічних одиниць німецької мови, що позначають звучання.

Мова тісно пов'язана з культурою, оскільки мова – обов'язкова передумова розвитку культури в цілому, вона не існує поза культурою, а є основною формою її

вираження, існування та накопичення знань. Як складна знакова система вона може бути способом передачі, зберігання, використання та перетворення інформації [Сепир 1993, с. 223]. Культура, як і мова, теж розглядається як знакова система, за допомогою якої передається інформація, але на відміну від мови, вона не є здатною самоорганізовуватися, так як культура – це перш за все пам'ять, а її основна риса – накопичення [Лотман 1993, с. 182]. Слід зауважити, що питання мови та культури цікавило багатьох науковців, а дослідження, які торкалися безпосередньо даної проблеми, призвели до виникнення нової дисципліни, яка вивчає взаємозв'язок мови і культури та їх взаємодію у функціонуванні, а також відображає цей процес як цілісну структуру одиниць в поєднанні їх мовного та культурного (позамовного) змісту [Воробьев 1996, с. 4]. В. фон Гумбольдт справедливо зазначав, що «серед усіх проявів, за допомогою яких пізнається дух і характер народу, тільки мова здатна виразити найсвоєрідніші та найтонші риси народного духу й характеру та проникнути в їхні заповітні таємниці [Гумбольдт 2001, с. 69]. З його поглядів випливає, що семантичний простір конкретної мови завжди зумовлений національним баченням світу і відіграє важливу роль у процесі пізнання.

Саме фразеологія найбільш яскраво представляє неповторну самотність мови та культури, оскільки система образів, яка закріплюється фразеологічним складом мови слугує вмістилищем для накопичення світобачення і так чи інакше пов'язана з матеріальною, соціальною, духовною культурою мовного суспільства, в даному випадку німецького, а тому і може свідчити про національно-культурний досвід та традиції даного народу [Телія 1996, с. 215]. Фразеологізації піддаються саме ті образні вирази, які асоціюються з культурно-національними еталонами, стереотипами народу та які в процесі мовлення відтворюють характерний для нього менталітет. Тому Ф. Буслаєв називав фразеологізми «своєрідними мікросвітами», що містять у собі «і моральний закон, і здоровий глузд, виражені в короткому вислові, які заповідали предки нащадкам» [Буслаєв 1954, с. 78].

До джерел культурно-значимої інтерпретації фразеологізмів німецької мови з компонентом на позначення звучання можна віднести виражені в мовній формі еталонізовані реалії, прескрипції та установки культури, які зафіксовані в фольклорі чи в інших типах дискурсу. Таких джерел інтерпретації фразеологізмів є багато, наприклад, В. Телія розглядає аж вісім типів, хоч їх, на нашу думку, можна виділити ще більше, якщо враховувати різні підтипи.

Одним із основних джерел культурної інтерпретації фразеологічних одиниць з компонентом на позначення звучання, можна назвати історію як інтелектуальне надбання нації та людства, оскільки формування фразеологізмів активно підживлювалося такими артефактами цивілізації, які виникали, наприклад, в результаті ведення воєнних операцій.

Як наслідок участі Німеччини у всіх відомих війнах та завдяки надмірній войовничості німецького народу їх мова збагачувалася багатьма словами, виразами, які в першу чергу, були пов'язані з *військовою справою*. Саме тому в німецькій мові можна знайти велику кількість фразеологічних зворотів, елементами яких є назви холодної та вогнепальної зброї, яка при застосуванні видає гучні звуки. Такі фразеологічні одиниці характеризуються переважно емотивною конотацією і є емоційною реакцією на образ, який лежить в основі значення та сам по собі викликає психологічну напругу.

Не слід забувати, що різні типи фразеологічних одиниць по-різному відображають культуру. Найпростіше зрозуміти та пояснити культурний аспект тих

фразеологізмів, в значенні яких велику роль відіграє денотативний аспект. Для прикладу проаналізуємо фразеологічні одиниці, компоненти яких є назвами зброї, яка використовувалася німцями для ведення бойових дій. Відомо, що деякі види зброї є найбільш характерними для тієї чи іншої нації. Для німецької феодалної піхоти в Середніх віках типовим зняряддям для нападу був спис (*Spieß*). До винайдення пороху використовували зброю, що ріже та коле (*Hieb- und Stichwaffe*), а саме: меч (*der Schwert*), кинджал (*der Dolch*), шпагу (*der Degen*), шаблю (*der Säbel*). Всі ці види зброї знайшли своє відображення в німецьких фразеологізмах, які на асоціативному рівні репрезентують звучання: *mit dem Säbel rasseln; mit dem Degen rasseln* – брязкати зброєю, погрожувати, показувати свою силу;

brüllen, schreien wie am Spieß – дуже голосно кричати немов би на списі (*als ob man am Spieße stäke*).

Якщо в Англії національною зброєю в Середні віки можна вважати лук, то в середньовічній Німеччині – спис (*Lanze*), а рицарів – першим видом важкої кавалерії, які при собі носили цей вид зброї, характерною ознакою якої був довгий легкий держак, котрим можна було легко кидати у ворога. Як результат виникнення в мові фразеологізмів, що асоціюються з рицарськими поєдинками та турнірами: *mit jmdm. eine Lanze brechen* – (зчепитися з ким-небудь, вступити в боротьбу), *mit silbernen Lanzen fechten* – (фехтувати срібним списом, тобто підкупити когось). Іменник (*Schwert*), який означав меч, замінюється в мовленні іменником (*die Klinge*) з тією ж семантикою, *die Klinge* походить від дієслова *klingen* (звучати, видавати дзвінки звуки, які виникали при ударі меча по рицарських обладунках чи шоломі). Як наслідок в мові закріплюються фразеологізми *eine gute Klinge schlagen* – (добре фехтувати, мужньо виступати за що-небудь), *eine geschickte Klinge schlagen* – (нанести вдалий удар, вдало відповісти в дискусії, суперечці).

З винаходом вогнепальної зброї з'явилася гвинтівка (*die Büchse*), яку використовували в деяких німецьких землях під час Тридцятилітньої війни та поза межами Німеччини цей вид зброї не користувався успіхом, хоч назва її збереглася в багатьох прислів'ях та сталих виразах: *wer aus vielen Büchsen schießt, trifft selten die Scheibe* – (хто стріляє не з одної зброї, той не попадає в ціль), *mit goldenen Büchsen schießen* – намагатися підкупити когось. Фразеологічний вираз, *so schnell schießen die Preußen nicht* – (так швидко пруссаки не стріляють, тобто це не робиться так швидко), виник після запровадження прусською армією зброї, яка запалювалася за допомогою гніту, а постріл міг з'явитися лише після довгого процесу його згорання.

Сфера музики також яскраво представлена в німецьких фразеологізмах: *eine sanfte Flöte blasen* – (бути обережним в своїх висловлюваннях), де *Flöte* (флейта) – дерев'яний музичний інструмент, сучасний вигляд якого винайдений німецьким майстром Т. Бемом в 1832 році. Поява цього звороту пов'язана, мабуть, з асоціаціями, що виникають при порівнянні дуже приємних та м'яких звуків, які видає інструмент із делікатністю у висловлюваннях мовця чи, наприклад, фразеологічний зворот *in ein Horn blasen* – (дути, грати в одну дудку), де *Waldhorn* – лісовий ріг – духовий мідний інструмент, який використовували в Німеччині під час полювання.

Отже, як показало дослідження, фразеологізми, які відображають історичні події, як, наприклад, французько-пруську війну та культуру німецького народу, тісно пов'язані з денотатами та є носіями національно-культурної інформації.

До джерел культурної інтерпретації можна слід також віднести фразеологічні одиниці з компонентом на позначення звучання, якими вербалізують етнореалії німецької мови. Основою їх утворення слугують різні сфери та особливості життя

німців. Наприклад, етнореалія із сфери предметів побуту німців: *leere Tonnen geben großen Schall (volle Tonnen klingen nicht)* – (порожня бочка гучить, а повна мовчить). *Die Tonne* – бочка, яку називали ще *Rostocker Tonne* – ростокська бочка – еталон міри для кількості виловленої риби в місті Росток чи етнореалія із сфери рослин: *Süßholz raspeln* – розсипатися в компліментах. *Süßholz* – локриця – лікарська рослина, яка має солодке коріння та росте в приміських зонах міста Ерфурт, через кліматичні умови, які там склалися. На фабриці в місті Гройсен рослину переробляють, і вона стає однією із складових ліків від кашлю. Фразеологізм *Süßholz raspeln* виникає на основі прототипної ситуації, тобто ситуації, яка відповідає «буквальному» значенню фразеологізму: первісному способі добування локриці – шкребінні кореня та розтиранні його в порошок. За цією ситуацією закріпився зміст, який потім переосмислювався та утворився слуховий образ низького, грубого звуку, який видається при шкребінні локриці. Семантика даної фразеологічної одиниці характеризувала спочатку тільки мовлення чоловіка, мабуть через асоціацію, за допомогою якої можна було порівняти низький, неприємний для слуху звук із тембром голосу чоловіка, а несхвальна оцінка згаданого вже виразу сформувалася з врахуванням значень лексем як компонентів фразеологічного звороту, який з часом став вживатися в більш широкому розумінні.

Часто звучання було одним із можливих свідчень реальності фізичних об'єктів. Людина бачила в усьому природному зооморфне та антропоморфне та ототожнювала себе з природними явищами. Таке одухотворення природи привело до створення народом певних міфів, легенд та сказань, що знайшло згодом своє яскраве вираження та закріпилося в фразеології кожного народу.

Образні номінації, які пов'язані своїм походженням внаслідок спостереження над тваринами, займають значне місце в фразеологічній та лексичній системі мови. Вони дають метафоричну характеристику людині на основі уявлень про тварин: їх зовнішній вигляд, поведінка, манери та виступають мотивуючою основою значення образних номінацій. Процеси зоометафоризації відбуваються тоді, коли найменуванню деякого елемента дійсності передують винесені судження про нього, яке ґрунтується на приписуванні йому певних властивостей та ознак тварин. Причиною виникнення зооморфізмів є асоціативний зв'язок, який встановлюється певним мовним колективом між уявленнями про тварин та уявленнями про типи людської особистості та моделі поведінки. Назви одних і тих самих тварин в різних мовах характеризують людину по-різному. Так, наприклад, великою образою для китайця буде його порівняння із зеленою черепахою чи зайцем, в українській мові, порівнюючи людину з черепахою, підкреслюють чинось повільність, а з зайцем – лякливість, полахливість. Для українця назва гусак буде викликати уявлення бундючності та пихатості, а в німця – відсутність розуму та надмірна балакучість.

Дослідивши фразеологічні одиниці німецької мови можна стверджувати, що мовні вирази даного типу слугують засобом освоєння емпіричної дійсності та одночасно оцінюють її в образах-еталонах і є джерелом культурно-національної інтерпретації німецького лінгвокультурного суспільства. Під еталоном ми розуміємо, вслід за В. Телією, образну підміну характерної риси людини чи предмета якоюсь реалією – персоною, натуральним об'єктом, річчю, які стають знаком домінуючої в них, з точки зору культурного досвіду, властивості. Наприклад, еталоном відсутності розуму та балакучості як вже було згадано є гусак або гуска: *schnattern wie eine Gans* – (молоти язиком, верзти дурниці), а у прислів'ї *wenn der Pfennig anklopft, ruft jedermann herein* – (там, де стукають гроші, кожен відкріє двері), *Pfennig* – еталон

мінімальної грошової одиниці Німеччини. Завдяки таким словам-еталонам, які входять в склад фразеологізмів, останні приєднуються до мови культури та стають носіями національно-культурної інформації.

Вивчення відчуттів та сприйняття в культурних дослідженнях належить до одного із найбільш цікавих напрямків психологічних та лінгвістичних студій. Як здається на перший погляд єдність біологічної природи людства повинно було б визначити однаковість відчуттів та сприйняття, а також їх подальшу лексикалізацію у всіх людей незалежно від їх національної та расової приналежності. Та все-таки, спостереження, які провели науковці над різномовними звуконаслідувальними словами, засвідчили цілком протилежне: виключно етнічний характер носить концептуалізація того, що чуємо в різних лінгвокультурних ареалах. Далеко віддалені в культурно-мовному відношенні етноси по-різному «чують» голоси тварин. [Голубовская 2002, с. 50]. На думку американського спеціаліста з проблем сприйняття Дж. Брунера, носії різних культур розрізняються не перцептивними сигналами, які вони отримують, а тими висновками, які вони позасвідомо роблять на основі цих сигналів. В рамках різних культур сигнали засвоюються відповідно до різних схем та вибірковістю сприймання, що спричиняє міжкультурну специфіку [Брунер 1977, с.322-323].

Так, наприклад, німець, коли чує кукурікання півня, передасть його дієсловом *krähen*, англієць – *crow*, іспанець – *cantar*. Таку саму закономірність можна прослідкувати, співставляючи такі ономатописи німецької мови як, наприклад, *zwitschern, gackern, piepen, piepsen, guieken, schnattern, klappern*, які є компонентами фразеологічних одиниць (*der Morgen kommt, auch wenn der Hahn nicht kräht; wie die Alten sunen, so zwitschern auch die Jungen; Hünner, die viel gackern, legen wenig Eier; wenn die Gänse schnattern, schweigt die Nachtigall; lass die Störche klappern, es ist ihr Gang*) з їхніми семантичними відповідниками в інших мовах, що, в свою чергу, буде підтверджувати характеристику ономотопів Б. А. Серебренниковим як неточних та недосконалих, які членують реальний світ звуків за принципом «хто, як чує, так собі й уявляє».

Такі думки та викладенні вище положення наштовхують на цілком закономірні висновки про те, що у різних народів існують доміанти сприйняття, які обумовлюють у кінцевому підсумку етнічну специфіку сенсорно-слухової мовної концептуалізації. А фразеологізми виступають насамперед соціальними й культурними феноменами, тобто такими висловлюваннями, які характеризують народ, німецьку мовну особистість. Вони фіксують, зберігають і транслують способи категоризації і концептуалізації світу та внутрішнього рефлексивного досвіду німецького народу, когнітивно-психологічний чинник визначає відображення в культурних явищах специфіки сенсорної сфери етносу, (а саме слухових відчуттів), її просторової орієнтації, оцінки, способів мислення та інших пізнавальних механізмів.

Перспективи подальших досліджень мовної репрезентації етносвідомості та культури народу не повинні обмежуватися лише лексико-фразеологічною підсистемою мови, а й залучати текстові знаки широкого спектра і численні дискурсивні практики, оскільки культурна інформація пронизує не лише традиційні фольклорні тексти, а й різні за типом і сферою спілкування мовленнєві продукти.

Література

Брунер Дж. Психология познания / Пер. с англ. К.И. Бабицкого – М.: Прогресс, 1977.– 412с. Буслаев Ф.И. Русские пословицы и поговорки, собранные и

объясненные. М., 1954. – 457 с. *Воробьев В.В.* Лингвокультурологическая парадигма личности. – М.: Рос. ун-т дружбы народов, 1996. – 170 с. *Голубовская И. А.* Этнические особенности языковых картин мира: Монография – Киев: Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2002. – 239 с. *Гумбольдт фон В.* Избранные труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 2001. – 400 с. *Лотман Ю. М., Успенский Б. А.* О семиотическом механизме культуры//Лотман Ю.М. Избранные статьи. Т. III. - Таллин, 1993. – 234 с. *Сенур Э.* Избранные труды по языкознанию и культурологии: Пер. с англ./Общ. ред. и вст. ст. А.Е.Кибрика, - М.: Издательская группа "Прогресс", "Универс", 1993. - 656 с. *Телия В. Н.* Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – Москва: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 284 с.

САВИЦКАЯ И.

(Белорусский гос. ун-т)

ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ СЛОВАРНОЙ СТАТЬИ (БЕЛОРУССКИЕ СЛОВАРИ КОНЦА XIX – НАЧ. XX ВВ.)

Research objective is the analysis of an ethnographic and national-cultural component in the Belarus dictionaries of end XIX - beginnings XX. For object in view achievement are solved centuries problems of definition of a role and a place of national marked components in I.I. Nosovich's dictionaries and lexicographic sources 20th XX century. In the Belarus national lexicographic have acted as historical and cultural determinants of national language, consciousness the historical past and traditions of the people, its developed customs and norms of behavior.

Key words: *national lexicographic, entry, normalization of the Belarus literary language.*

Целью исследования является анализ этнографической и национально-культурной составляющей в белорусских словарях конца XIX – начала XX вв. Для достижения поставленной цели решаются задачи определения роли и места национально маркированных компонентов в словарях И.И. Носовича и лексикографических источниках 20- гг. XX в. Объектом исследования является лексикография указанного периода, предметом – национально маркированные реестровые единицы. Изучение национального самосознания происходит с использованием метода контент-анализа [Крысько 2002, с. 293] – одного из методов этнопсихологических исследований, при помощи которого происходит анализ и оценка информации в научных источниках, художественной и мемуарной литературе, документации и т.д. путём выявления и фиксации смысловых единиц текста. К таким источником можно отнести и национальные словари, в которых в значительном количестве содержатся национально ориентированные компоненты, известные носителям языка, возобновляющиеся в их речи и маркирующие их в глазах иностранцев.

Национальное самосознание носителей определённого языка составляет их психологическое и культурное единство, т.е. устойчивые связи и отношения людей внутри социальной группы. Согласно данным этнологов, этничность группы людей